

Делія Юрій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Кривий Ріг)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-5545>

ІЄРАРХІЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У статті досліджено теоретичні та практичні питання ієрархії джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. Використовується дуалістичний підхід: вплив природного та позитивного права. Інтеграційні процеси України є визначальним напрямом для її сучасної системи джерел права, гармонізації та уніфікації її з основними правовими стандартами Європейського Союзу, розвитку форм вираження законодавства.

Ключові слова: джерело права; джерело права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні; права та свободи громадянина; форми права.

Постановка проблеми. Звичним у ході дослідження сутності позитивного права є розгляд питання про джерела (форми) права. У наукових розвідках звертається увага на багатозначність і нечіткість досліджуваного поняття, а також неоднозначні трактування окресленої категорії. У сучасній правовій системі джерелом (формою) права здебільшого визнають нормативно-правові акти (В. Шаповал, Р. Луцький). З іншого боку, це набагато ширше явище, що в кінцевому результаті виражається в ієрархічності та взаємопов'язаності чинного законодавства, яке становить єдину правову систему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою цієї статті стали праці В. Б. Авер'янова, С. С. Алексеева, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк, В. Д. Бабкіна, В. С. Журавського, В. К. Колпакова, М. В. Костицького, О. Л. Копиленка, М. І. Корнієнко, В. С. Нерсесянца, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, В. Ф. Погорілко, С. С. Сливки, В. Л. Федоренко, Ю. С. Шемшушенка, які сприяють осмисленню поточних процесів у теорії права та мають важливе значення для подальшого їх вивчення.

Формування мети статті. Метою написання цієї статті є формування авторської концепції щодо визначення особливостей розвитку джерел (форм) права та їхньої взаємодії, ієрархії джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «джерела права» вперше почав використовуватись у Стародавньому Римі. Прикладом може слугувати Закон XII Таблиць (лат. *Leges duodecim tabularum*; 451–450 рр. до н. е.). Багатогранність терміну «джерело права» дозволяє теорію права замінити іншим терміном «форми права». *Форми права* – різні види права, які склались історично і які вибирає держава, вони відрізняються між собою за способом оформлення змісту норм права. Водночас серед науковців немає однозначності щодо використання терміну «джерела права» чи «форми права».

Термін *джерело права* має глибоке історичне коріння, є багатозначним. У науковій літературі послуговуються такими значеннями «джерел права», як: фактори, що зумовлюють виникнення, розвиток, зміст права; система соціально-економічних відносин (матеріальне розуміння); сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких

утворюється і функціонує право (ідеалістичне розуміння); історичні пам'ятники, що колись мали значення діючого права; способи зовнішнього вираження й закріплення правових норм (спеціально-юридичне розуміння) [1, с. 19].

У своїх попередніх розвідках автор статті зазначав, що джерела (форми) права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина є похідними як від держави, так і від самоврядних інституцій [2, с. 16]. Ефективність функціонування будь-якої правової системи значною мірою пов'язується з її нормативним комплексом – системою джерел права.

Слід погодитися з думкою Н. М. Пархоменко, що система джерел права є органічною, комплексною, багаторівневою, динамічною й відкритою системою, складові елементи якої об'єднані структурними зв'язками, кожен елемент якої є самостійним і може бути досліджений окремо [3, с. 21]. Автор статті розуміє, що категорії «система джерел» та «ієрархія джерел» не є тотожними, водночас мають споріднені ознаки (чинники), тому підтримує паралельне використання їх у теоретичних розвідках.

У теоретичних працях єдиного погляду щодо питання ієрархії джерел права не існує. Зазвичай українські правознавці виділяють чотири види форм (джерел) права: нормативно-правовий акт, правовий звичай, судовий чи адміністративний прецедент та нормативний договір [4]. А. А. Нечитайленко виділяє три форми права: правовий звичай, юридичний нормативний акт та судовий чи адміністративний прецедент [5, с. 93]. Т. Г. Андрусак виділяє шість видів форм права: правовий звичай, судовий прецедент, нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, релігійні канонічні тексти та міжнародно-правові акти [6, с. 103]. Р. П. Луцький вважає доцільним виділяти сім видів форм (джерел) права: правовий звичай; закон (нормативно-правовий акт); правовий прецедент; нормативно-правовий договір; правову доктрину; релігійно-правову норму; міжнародно-правовий акт [1, с. 20].

Ієрархія джерел права в обраній тематиці є, певно, річчю умовною, і це стосується не тільки української правової системи, а й інших держав та правових систем. Проте зробимо узагальнення джерел права. Але при цьому не слід убачати неповторність і значимість того чи іншого рівня. З огляду на численність джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, доцільно розподілити їх на такі види:

1. *Конституція України.* Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання та захист прав і свобод людини, що закріплюється в основному державному акті – Конституції України. У 1991 році українська держава, ставши незалежною, зробила перший крок на шляху до ствердження демократичності, верховенства права.

Відповідно до чинної Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч. 2 ст. 3) [7]. Своєю чергою, як головний її обов'язок, положення статті визначають діяльність держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини.

Так, у Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини та громадянина. Стаття 21 Конституції України визначає, що всі люди вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно зі ст. 22 Основного Закону держави, права і свободи людини та громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються й не можуть бути скасовані. Частина 3 ст. 22 Конституції України підкреслює, що в разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

За час незалежності України принципи прав людини, закладені в законодавстві, міжнародних зобов'язаннях та Конституції України, поки що так і залишилися бажаними намаганнями публічного й соціального будівництва, але не стали реальними підвалинами громадянського суспільства та механізмами державного управління.

2. *Конституційні акти.* Говорячи про конституційні акти, слід зазначити, що Україна належить до країн з давніми традиціями конституціоналізму. Пакти й конституції за-

конів та вольностей Війська Запорізького 1710 року були однією з перших конституцій у Європі. У надрах Кирило-Мефодіївського братства (1846–1847 рр.) з'явилося декілька варіантів проектів Конституції Слов'янських Сполучених Штатів.

Бурхливе ХХ століття виявилось щедрим на конституції (акти конституційного характеру) для України. До них належать чотири Універсали Української Центральної Ради і Статут про державний устрій, права і вольності УНР (Конституція УНР 1918 р.); Конституції УРСР 1919 і 1929 років, Конституції УРСР 1937 і 1978 років; Декларація про державний суверенітет України (1990 р.); Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади й місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України (1996 р.). Згідно з Конституційним Договором, Україна проголошувалася демократичною, соціальною, правовою державою, яка утворена на основі здійснення українським народом свого суверенного права на самовизначення, виражає волю та захищає інтереси всіх громадян тощо.

3. *Акти референдумів.* Громадяни України мають право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів місцевого самоврядування (ст. 38 Конституції); право на рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38) [7].

Наразі в українському суспільстві триває конституційна реформа, яка передбачає оновлення багатьох сфер державного та суспільного життя. З метою підвищення економічної, соціальної та духовної стабільності, для забезпечення належної реалізації принципів верховенства права та пріоритетності прав людини, розвитку громадянського суспільства необхідним є активне залучення українського народу до вирішення питань загальнодержавного значення, у т. ч. за допомогою безпосередньої демократії. Роль інститутів безпосередньої демократії в сучасному українському суспільстві підвищується з урахуванням євроінтеграційних прагнень України.

Для актів референдумів, як джерел права, властиві ті самі загальні та спеціальні юридичні ознаки, що й для джерел конституційного права України в цілому – вони видаються в межах повноважень відповідних суб'єктів правотворчості; мають відповідати нормативним положенням актів, що видані вищестоящими суб'єктами правотворчості; нормативний акт набуває загальнообов'язкової сили, передумовою чого є, як правило, його оприлюднення чи інше, передбачене законодавством, доведення до відома виконавців тощо [8, с. 57].

4. *Закони та законодавчі акти.* Важливою характеристикою Конституції є те, що вона закріплює визначальні положення суспільного договору, а подальше регулювання покладається на чинне законодавство – закони та законодавчі акти, підзаконні й локальні нормативно-правові акти.

Верховна Рада України здійснює захист прав і свобод через законодавчу діяльність шляхом визначення виключно в законах України прав і свобод людини та громадянина, гарантій цих прав і свобод, основних обов'язків громадян; громадянства, правосуб'єктності громадян, статусу іноземців і осіб без громадянства; прав корінних народів і національних меншин; основ соціального захисту; визначення правового режиму власності, правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання (пп. 1-3, 6-8 ч. 1 ст. 92 Конституції України).

Зупиняючись на Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», слід зазначити, що метою парламентського контролю над дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина, що здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, є: захист прав і свобод людини та громадянина, проголошених Конституцією України, законами України й міжнародними договорами України; дотримання й повага прав людини та громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організа-

цій та їх посадових і службових осіб; запобігання порушенням прав і свобод людини та громадянина й сприяння відновленню порушених прав; сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини та громадянина у відповідність до Конституції України, до міжнародних стандартів у цій області; поліпшення й подальший розвиток міжнародного співробітництва у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод; сприяння правовому інформуванню населення та захист конфіденційної інформації про особу [9].

5. *Нормативні акти уряду та органів центрального управління.* Значна кількість правовідносин у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина регулюється нормативно-правовими актами: постановами Верховної Ради України; указами, розпорядженнями Президента України; постановами, розпорядженнями Кабінету Міністрів України. Зазначені нормативно-правові акти видаються на основі Конституції України і в межах наданої компетенції.

Для прикладу можна назвати постанови КМУ № 1393-р від 23 листопада 2015 р. «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» [10]; № 1872 від 20 грудня 2000 р. «Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, опис зразків бланків посвідчення і нарукавної пов'язки члена такого формування» [11]; № 996 від 03 листопада 2010 р. «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [12]; № 706 від 4 вересня 2013 р. «Питання запобігання та виявлення корупції» [13]. Навіть такий далеко не повний перелік постанов Кабінету Міністрів України свідчить про коло питань щодо функціонування публічних інституцій у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина.

6. *Міжнародні нормативно-правові акти та договори.* У сучасному світі питання щодо прав людини займає одне з центральних місць у відносинах між державами. Міжнародне співробітництво держав у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина відбувається у формі прийняття певних стандартів стосовно змісту правового статусу індивіда та прийняття державами зобов'язань дотримуватись цих стандартів у своєму внутрішньому законодавстві й у повсякденній діяльності. Міжнародне товариство в рамках ООН виробило низку документів (декларацій, актів, договорів), які містять у собі норми, що стосуються цих питань.

З прийняттям Статуту ООН, а потім Загальної декларації прав людини розпочинається якісно новий етап у міжнародно-правовій регламентації цих прав. Він розпочався ще в 1951 році та був досить складним і суперечливим. Як і при розробці Загальної декларації прав людини, у процесі обговорення положень Пакту про економічні, соціальні та культурні права виявилось багато розходжень між державами, які належали до різних соціально-економічних систем. Тому не всі із запропонованих прав були включені до Пакту. Так, наприклад, із документа була вилучена будь-яка згадка про право кожного на володіння власністю і про заборону насильницького й свавільного позбавлення цього права. Своєю чергою, США наполягали на тому, що федеративна держава не в змозі гарантувати здійснення закріплених у Пакті прав і свобод на території всіх її складових частин. Але все ж було знайдено компроміс, і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права був схвалений.

Говорячи про європейські стандарти з прав людини, слід зазначити, що такі стандарти містяться в Конвенції про захист прав і основоположних свобод [14], у Європейській соціальній хартії [15], у Хартії Європейського Союзу про основні права [16]. Подальший розвиток міжнародного співробітництва нашої країни неминуче ставить українське суспільство перед необхідністю працювати над гармонізацією національного законодавства з міжнародним правом.

7. *Акти органів місцевого самоврядування.* Законодавець визначив форми локальних нормативно-правових актів, системи місцевого самоврядування: ст. 144 Конституції встановлює, що органи місцевого самоврядування, тобто ради та їх виконавчі органи, посадові особи в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення; рішення також приймаються територіальною громадою на місцевому референдумі; що стосується сільських, селищних, міських голів, то вони видають розпорядження (п. 8 ст. 59 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Чинним законодавством врегульовано порядок прийняття локальних нормативно-правових актів: таємним голосуванням – рішень місцевих референдумів; відкритим голосуванням – рішень рад та їх виконавчих органів. Закон не передбачає проведення таємного голосування при ухваленні рішень виконавчих комітетів рад. Розпорядження посадових осіб видаються одноособово.

Локальні правові норми оберігаються від їх можливих порушень як державою, так і територіальною громадою. У разі її порушення як держава, так і територіальна громада можуть застосовувати заходи примусу.

8. *Рішення органів судочинства (Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, міжнародних судових інституцій та судів загальної юрисдикції).* Судовий захист у сучасних реаліях не є ефективним правовим засобом захисту інтересів людини та громадянина. Однак неправомірні рішення, дії чи бездіяльність посадових осіб органів публічної адміністрації порушують права та інтереси громадян, що охороняються законом. Прийняті рішення з порушенням прав, свобод та інтересів фізичних осіб можуть бути оскаржені відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції України та ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України в порядку адміністративного судочинства.

Певне місце серед джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина посідають акти Конституційного Суду України. Значення цих рішень надзвичайно велике, оскільки вони стосуються питань, недостатньо унормованих правом, і є остаточними, а рішення Конституційного Суду України не підлягають оскарженню. Важливість актів Конституційного Суду України слід вбачати ще й у тому, що ст. ст. 150, 151 Конституції та ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» до повноважень Конституційного Суду України віднесено вирішення питань щодо відповідності законів та інших актів правового характеру, що видаються Верховною Радою України, до змісту Конституції України

Важливе місце серед джерел національного права посідають рішення Європейського суду з прав людини. Верховною Радою України був ухвалений у 2006 році Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [17]. У преамбулі зазначеного закону підкреслюється, що він регулює відносини, які виникають у зв'язку з обов'язком України виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод і протоколів до неї; з упровадженням в українське судочинство й адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України.

Слід погодитися з представниками «Європейської правничої компанії», які зазначають, що законодавство певною мірою не враховує особливостей функціонування та способів прийняття рішень органами публічного адміністрування [18]. До того ж для правової держави є обов'язковим детальне врегулювання відносин щодо прийняття та дії правових актів. У секретаріаті Верховної Ради України не перший рік перебуває в роботі законопроект «Про нормативно-правові акти» (реєстр. № 7409 від 1 грудня 2010 р.) [19]. Важливим завданням є виконання прийнятих рішень судами в порядку судочинства щодо неправомірних рішень, дій або бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з питань захисту прав і свобод людини та громадянина.

9. *Неформальні джерела права.* Такими джерелами є правові звичаї, протоколи, рішення, які належать до недержавного блоку джерел, а також нормативні договори, які укладаються на підставі ст. 18 профільного закону з підприємствами, установами та організаціями, що не перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад.

Правовий звичай – загальновизнане правило поведінки людей, яке склалося в процесі їхніх взаємовідносин, увійшло в побут і свідомість певної спільноти або всієї громади й не суперечить чинному законодавству.

Протокол – юридичний документ, що в письмовій формі фіксує хід пленарних засідань рад, їх виконавчих комітетів, зборів громадян за місцем проживання або інших форм відкритого спілкування членів територіальної громади.

Рішення – юридичний документ, у якому викладено колективну оцінку певних фактів та поставлено завдання щодо подальших дій громади, органу, окремих осіб. Як правило, приймається голосуванням.

Правовий прецедент – конкретна ситуація, створена в ході застосування судами під час розгляду тієї чи іншої справи, яка не знаходить законодавчого регулювання.

Важливий вплив на розвиток теорії джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина мають правові концепції й доктрини, які конкретизують і деталізують джерела права (галузей) і, власне, є правовим базисом, свого роду зачатком правової норми, з якого вона формується й народжується відповідно до об'єктивних умов економічного та соціального розвитку, з метою відображення суспільних інтересів. Як справедливо зазначає професор В. І. Курило, такі основоположні ідеї є джерелом адміністративного права, і не включення таких до їх системи, очевидно, робить її неповною [20].

10. *Позаяридичні норми. Норми моралі, суспільні норми, технічні тощо.* У науковій літературі останнім часом все більше уваги звертається й на таке порівняно малопомітне досі джерело права, як договори сторін.

Вони характеризуються своєю констатуючою ознакою (договір свідчить про досягнення згоди між контрагентами). Основне призначення договору – врегулювати в межах закону поведінку суб'єктів правовідносин, визначити їх можливу поведінку, а також обумовити наслідки порушення умов, передбачених договором. Своєю чергою, договори в науковій юридичній літературі поділяються на: адміністративні; міждержавні (ратифіковані); договори між радами й адміністраціями підприємств та інших юридичних і фізичних осіб; договори між органами самоврядування та зарубіжними осередками локальної демократії.

Неформальність зазначених джерел права полягає в тому, що, попри їх реальний вплив на нормотворчість та застосування практикою, вони не можуть бути формальною підставою для прийняття конкретного публічного рішення [21, с. 34; 78; 70]. Ця думка, безперечно, не є безапеляційною.

Джерела права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина – це зовнішні форми відображення правових норм, закріплені в Конституції України, законодавчих актах, урядових постановках, рішеннях державних органів виконавчої влади та інших нормативних актах органів та служб державної влади й виконавчих органів місцевого самоврядування, недержавних організацій.

Різноманітність правових норм у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина передбачає й різні джерела права України. За певними критеріями їх можна розподілити на нормативні акти органів виконавчої влади, а також затверджені зазначеними органами положення, статuti, нормативно-правові документи, що регулюють управлінську діяльність та, власне, діяльність самої людини щодо захисту своїх прав та інтересів.

Джерела права в галузі захисту прав і свобод людини та громадянина, безперечно, мають свої особливості, що обумовлюються спрямованістю норм, їхнім змістом, а також юридичною силою та сферою поширення, виходячи з предмета регулювання суспільних відносин. За вказаними ознаками джерела поділяються на загальнодержавні, галузеві та

локальні. Загальнодержавні є обов'язковими для виконання всіма органами управління, незалежно від їх підпорядкування на території держави. Галузеві й локальні поширюються тільки на конкретно визначені підвідомчі органи.

Залежно від територіального устрою держави, джерела поділяються на державні, обласні, міські, районні чи певної громади (об'єднаної громади). Джерела права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, які базуються на нормах Основного Закону та галузевих законах, мають вищу юридичну силу щодо інших підзаконних актів, прийнятих нижчестоящими органами публічної влади.

Правові звичаї в наш час мають певне значення, яке полягає в тому, що, як і джерела права, правові звичаї містять у собі певні традиції функціонування публічних органів у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина державних інституцій і органів місцевого самоврядування. Хоча поки що сфера регулювання правовідносин через правові звичаї є незначною.

Висновки. Ієрархія джерел (форм) права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні є актуальною теоретико-методологічною проблемою юридичної науки. Запропонована ієрархія є справою умовною, кожен наступний рівень не обов'язково є нижчим щодо попередніх, неформальність указаних джерел означає, що, попри їх реальний вплив на правотворчість та застосування, вони не можуть бути формальною юридичною підставою для прийняття конкретного рішення.

Список використаних джерел

1. Луцький Р. П. Ієрархічність правових джерел (нормативних актів) як відображення буття позитивного права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 18–21. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2012_2/18.pdf (дата звернення: 22.03.2019).
2. Деля Ю. В. Джерела (форми) права у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні (загальнотеоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 12–17.
3. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 336 с.
4. Теорія держави і права (опорні конспекти) / автор-упорядник М. В. Кравчук. Київ : Атіка, 2003. 288 с.
5. Нечитайленко А. А. Основы теории права. Харків, 1998. 198 с.
6. Андрусак Т. Г. Теорія держави і права. Львів, 1997. 295 с.
7. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України: навч. посібник. Київ : Вид-во «Ліра», 2009. 366 с.
9. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
10. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248740679> (дата звернення: 01.01.2019).
11. Про затвердження Типового статуту громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, опис зразків бланків посвідчення і нарукавної пов'язки члена такого формування : постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2000 р. № 1872-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/688-2016-%D1%804> (дата звернення: 02.01.2019).
12. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/295-2017-%D0%BF> (дата звернення: 02.01.2019).
13. Питання запобігання та виявлення корупції : постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 р. № 996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/295-2017-%D0%BF> (дата звернення: 02.01.2019).
14. Конвенція про захист прав і основоположних свобод. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 02.01.2019).
15. Європейська соціальна хартія. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062 (дата звернення: 02.01.2019).

16. Хартія Європейського Союзу про основні права. URL: https://stud.com.ua/54739/pravo/hartiya_eyevropeyskogo_soyuzu_osnovni_prava (дата звернення: 02.01.2019).

17. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

18. Богуцький П. П., Лобера І. В. Судове оскарження рішень органів місцевого самоврядування. URL: protokol.com.ua/ru/sudove_oscargennya_rishen_mistsevogo_samovryaduvfnnya (дата звернення: 02.01.2019).

19. Проект Закону про нормативно-правові акти № 7409 від 01.12.2010. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123 (дата звернення: 02.01.2019).

20. Курило В. І. Про систему джерел адміністративного права України. *Юридичний вісник*. 2009. № 2 (11). С. 31.

21. Школик А. М. Порівняльне адміністративне право: навч. посіб. для юридичних факультетів та факультетів міжнародних відносин. Львів : ЗУКЦ, 2007. 308 с.

Делия Юрий Владимирович,

кандидат юридических наук, доцент

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Кривой Рог)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-5545>

ИЕРАРХИЯ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В УКРАИНЕ

В статье исследованы теоретические и практические вопросы иерархии источников права в сфере защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине. Используется дуалистический подход: влияние природного и позитивного права. Интеграционные процессы Украины являются определяющим направлением для ее современной системы источников права, гармонизации и унификации ее с основными правовыми стандартами Европейского Союза, развития форм выражения законодательства.

Ключевые слова: источник права; источник права в сфере защиты прав и свобод человека и гражданина в Украине; права и свободы гражданина; правоохранительные органы; формы права.

Deliya Yuriy Volodymyrovych,

PhD in Law, Associate Professor

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Kryvyi Rih)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2919-5545>

HIERARCHY OF SOURCES OF RIGHT IN THE FIELD OF THE PROTECTION OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZEN IN UKRAINE

The article examines the theoretical and practical issues of the hierarchy of sources of law in the field of protecting the rights and freedoms of human and citizen in Ukraine. A dualistic approach is used: the influence of natural and positive law, the development of forms of expression of legislation. Integration processes of Ukraine are a defining direction for its modern system of sources of law, its harmonization and unification with the main legal standards of the European Union. The diversity of legal norms in the field of protection of human and civil rights and freedoms provides for various sources of the law of Ukraine. According to certain criteria, they can be divided into regulations of the executive authorities, as well as regulations adopted by these bodies, charters, regulatory documents governing management activities and, in fact, the activities of a person to protect their rights and interests. The hierarchy of sources (forms) of law in the field of protection of the rights and freedoms of a person and citizen in Ukraine is an actual theoretical and methodological problem of legal science. The proposed hierarchy seems to be conditional, differ significantly between legal systems; each next level is not necessarily lower than previous ones, the informality of these sources means that despite their real impact on lawmaking and application, they cannot be a formal legal basis for making a specific decision.

Key words: source of law; source of law in the field of protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine; law enforcement agencies; forms of law.

Надійшла до редколегії 20.04.2019